

בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל

מטרתה של קריעת ים סוף

לפרשת בשלח (על פי שיעור של הרב יאיר קאהן)

מה כתיב וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית וגו' וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו" אמר כן, מסתבר ששירת הים היא גם תגובה לאומית על ישועת ישראל וגם תגובה רוחנית על עצם ראיית יד ה' כביכול.

כפילות זו באה לידי ביטוי בשני הפסוקים המקדימים את השירה.

5. שמות י"ד, ל'-ל"א:

"ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים"

וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים:

וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים

וייראו העם את ה' ויאמינו ב-ה' ובמשה עבדו"

הפסוק הראשון עוסק בישועת ה', ואילו הפסוק השני מתמקד בחוויה הרוחנית. התורה מדגישה שניות זו בהציגה את שתי הראיות שהביאו את ישראל לשירה זו מול זו: ראיית מצרים מת על שפת הים מצד אחד, וראיית היד הגדולה של ה' מאידך.

כאשר אנו דנים במשמעות הנס הגדול של קריעת ים סוף, קל יחסית להבין את הפן האלוקי. על פי תיאור חז"ל, התגלות אלוקית זו הייתה עמוקה יותר מכל מה שקדם לה. עד כדי כך, שהתגלות זו מתוארת על ידי חז"ל במונחים כמעט מוחשיים, על סמך הפסוק "זה א-לי ואנוהו" המורה על יכולת הצבעה, כביכול.

אולם, באשר למישור הלאומי, בעימות בין ישראל למצרים, לא ברור מה היה חסר בגאולת מצרים, שדרש שלב נוסף של קריעת ים סוף? כאשר בני ישראל יצאו ממצרים למחרת הפסח, לכאורה כל המטרות הפוליטיות כבר הושגו. פרעה נכנע, מצרים הובסה ובני ישראל היו חופשיים לעבוד את הקדוש ברוך הוא.

הנבואה המקורית שניתנה לאברהם, לפיה זרעו יהיו גרים ועבדים בארץ לא להם, וש-ה' ידון את הגוי אשר יעבדו ושאחרי כן יצאו ברכוש גדול, קוימה כבר,

פרשתנו, פרשת בשלח, מתעדת את האירוע הדרמטי של קריעת ים סוף. כידוע, קטע שלם בהגדה של פסח מוקדש להשוואת קריעת ים סוף לעשרת המכות. התורה קוראת למכות "אצבע א-לוהים" כביכול (שמות ח', ט"ו), ואילו ההאנשה שנעשית לקריעת ים סוף מתבטאת במושג "יד ה'" (שמות י"ד, ל"א).

לפי ההגדה, השימוש בדימויים אלו בא ללמד על יחס של אחד לחמש בין שתי האירועים. גם 'אצבע א-לוהים' וגם 'יד ה' הם דימויים לגילוי ה'. אם כן, ההגדה מלמדת אותנו שבני ישראל זכו לחוויה א-לוהית עמוקה יותר בקריעת ים סוף מאשר במשך תקופת המכות שקדמה לה.

מסקנה זו היא עמדת המכילתא.

1. מכילתא בשלח, מסכתא דשירה פרשה ג':

"זה א-לי - רבי אליעזר אומר מנין אתה אומר שראתה שפחה על הים מה שלא ראו ישעיה ויחזקאל..." בעקבות חוויה זו, הגיע העם לרמה גבוהה של אמונה, כמו שכתוב,

2. שמות י"ד, ל'-ל"א:

"וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו ב-ה' ובמשה עבדו"

נדמה, שהשירה שבאה מיד לאחר קריעת ים סוף אינה רק תגובה לישועה הגדולה שהייתה אז, אלא גם תגובה לגילוי האלוקי. כך, מצאנו תגובה דומה ביום השמיני לחנוכת המשכן, כאשר הקדוש ברוך הוא התגלה אל העם.

3. ויקרא ט', כ"ג:

"ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה ואת החלבים וירא כל העם וירונו ויפלו על פניהם"

4. על כך דרשו חז"ל (מדרש תהלים מזמור ל"ג):

"בזמן שרואין אותו מיד מרננים, שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה מיד התחילו מרננים אז ישיר משה, וכן הוא אומר ויבא משה ואהרן אל אהל מועד וגו' ותצא אש מלפני ה' וגו' וירא כל העם וירונו, וכן בימי שלמה ראה

גם לאחר המכה האחרונה, כאשר פרעה בא אל משה ואהרן באמצע הלילה, לא ברור שהוא משחרר את העם מהעבדות במצרים.

7. שמות י"ב, ל"א-ל"ב:

"ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל ולכו עבדו את ה' כדברכם: גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי"

פרעה אמנם מסכים לכל התביעות של משה, אך הוא לא אומר להם: "צאו! אני לא רוצה לראות אתכם שוב לעולם, אתם חופשיים ללכת". פרעה אומר למשה "לכו עבדו את ה' כדברכם", חופשיים לעבוד את ה' כפי שבקשתם. בקשתם נער זקן צאן ובקר? "גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם".

בהתאם לכך, לדעת רש"י הסיבה שפרעה החליט לרדוף אחרי בני ישראל, היא משום שהגיע היום השלישי והם לא חזרו.

8. רש"י שמות י"ד, ה':

"ויוגד למלך מצרים - איקטורין שלח עמהם, וכיון שהגיעו לשלושת ימים שקבעו לילך ולשוב וראו שאינן חוזרין למצרים, באו והגידו לפרעה"

יש לציין, שדברי רש"י אינם מסתדרים עם פשוטו של מקרא. ישראל דווקא כן פנו חזרה לכיוון מצרים ביום השלישי (ראה רש"י שם ב'). זאת ועוד, משה לא ביקש חופשה של שלושה ימים, אלא ללכת שלושה ימים במדבר ורק לאחר מכן לעבוד את הקדוש ברוך הוא. אם כן, אין למנות את שלושת הימים כל עוד לא הגיעו ישראל למדבר.

כאמור לעיל, ה' ציווה לבני ישראל לשוב לפי החירות לפני שהגיעו למדבר, על מנת ש

9. שמות י"ד, ג':

"ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ סגר עליהם המדבר"

מכאן, שהפיכת לב פרעה לא הייתה קשורה לטענה שמשה הפר את צד שלו בהסכם. כאשר הודיעו לפרעה שעם ישראל ברח, התורה מספרת על הפיכת לב פרעה ולב עבדיו.

10. שמות י"ד, ה':

"ויוגד למלך מצרים כי ברח העם ויהפוך לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו"

מה פשר דברי פרעה: "כי שלחנו את ישראל מעבדנו"? האם מדובר על החופשה הקצרה לעבוד את הקב"ה במדבר? לכאורה, פסוק זה מורה שפרעה שחרר את ישראל מעבדות לגמרי, וכעת מתחרט על מעשיו. אך

לכאורה, במלואה. כמו כן, התפקיד שהוטל על משה בסנה, ללכת אל פרעה ולהציל את ישראל מיד מצרים, כבר הושג.

המתבונן בנבואות הנזכרות (בראשית ט"ו, י"ג-ט"ז, שמות ג' י"ח-כ"ב) אינו מוצא רמז לכך שהעימות עם פרעה ומצרים ימשיך גם לאחר שישראל יצאו מעבדות לחרות.

באופן מפתיע, הקדוש ברוך הוא מצווה את ישראל לחזור לכיוון מצרים לקראת העימות הסופי עם פרעה ומצרים.

6. שמות י"ד א-ד:

"(א) וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: (ב) דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּשְׁבוּ וַיַּחֲנוּ לִפְנֵי פִי הַחִירָת בֵּין מִגְדַל וּבֵין הַיָּם לִפְנֵי בַעַל צֶפֶן נֶחְוֹ תַחְנוּ עַל הַיָּם: (ג) וְאָמַר פְּרַעֲה לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל נְבֻכִים הֵם בְּאֶרֶץ סֹגֵר עֲלֵיהֶם הַמִּדְבָּר: (ד) וְחִזְקֵתִי אֶת לֵב פְּרַעֲה וְרַדְף אַחֲרֵיהֶם וְאֶכְבְּדָה בְּפְרַעֲה וּבְכָל חֵילוֹ וַיִּדְעוּ מִצְרַיִם כִּי אֲנִי ה' וַיַּעֲשׂוּ כֵן:"

מהי החשיבות שיש בשלב הנוסף הזה במאבק? מה היה צריך להשיג שטרם הושג?

אלא שלדעת הרב יאיר קאהן, קריאה מדויקת בתחילת ספר שמות מגלה שלפני קריעת ים סוף, בני ישראל עוד לא שוחררו משעבוד מצרים באופן רשמי. למעשה, משה מעולם לא דיבר עם פרעה על חרות מעבדות, אלא רק ביקש חופשה כדי ללכת אל המדבר ולעבוד שם את הקדוש ברוך הוא.

כזכור, חלקים רבים מהוויכוח בין משה לפרעה נסובו סביב ציר זה:

האם יעבדו את ה' במצרים או שילכו שלשה ימים במדבר (שמות ח', כ"א-כ"ד)?

הילכו רק המבוגרים, או האם גם הילדים יצטרפו (שמות י', ח'-י"א)?

האם ילכו בלי רכושם או יקחו גם את צאנם ובקרים (שמות כ"ד-כ"ו)?

השלב השונים של הוויכוח, עוסקים בשאלה מרכזית אחת: איזה ערבון יש לפרעה שבני ישראל אכן יחזרו למצרים, אחרי שיצאו שלשה ימים במדבר כדי לעבוד את ה'?

משה מעולם לא אמר לפרעה שאין לישראל כוונה לחזור למצרים. בדבריו, הדגיש משה שעבודת הקדוש ברוך הוא דורשת מרחק ממצרים, שיתוף של העם כולו, ולקיחת כל צאנם ובקרים (כולל הבהמות של המצרים). כך, נוצר הרושם שמה מסכים להחזיר את בני ישראל למצרים ולעבדות.

תהליך היציאה מעבודות לחירות הסתיים רק כאשר המצרים רדפו אחרי ישראל, בעקבות שובם לפי החירות.

ה' איש מלחמה

ניתן למצוא משמעות נוספת לקריעת ים סוף. התורה מתארת כיצד פרעה רדף אחרי בני ישראל בסוסים ורכבים. המפרשים התקשו מהיכן השיג הצבא סוסים אלו, לאחר שכל בהמות מצרים נהרגו במכת ברד (עיין רש"י שם פסוק ז').

התשובה הפשוטה ביותר היא, שעד לנקודה זו לא נטל צבא מצרים שום חלק במאבק נגד ישראל. עשרת המכות פגעו בחברה מצרית בצורה קשה ביותר ורסקו את כלכלת מצרים עד היסוד (הייצור החקלאי התקלקל, הבהמות נהרגו ועוד), אך, ככל הנראה, הצבא המצרי המפואר לא נפגע.

עניני הפנים, לפחות ביחס לעבדי מצרים, היו באחריות הנוגשים והשוטרים. תפקיד הצבא היה לעסוק בצבאות העמים מסביב למצרים. בהתאם לכך, יתכן שמחנות הצבא היו על הגבול, ולכן ניצלו מהמכות.

על כל פנים, עד נקודה זו לא היה לצבא שום תפקיד הקשור להשתעבדותם של בני ישראל או בניסיון המצרי לדכא את השאיפות הלאומיות של העברים. רק כאשר פרעה הפך את לבו והחליט לרדוף אחרי בני ישראל, לאחר שנתן להם רשות לעזוב, גויס הצבא המצרי למאבק.

14. שמות י"ד, ט':

"וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חונים על הים כל סוס רכב פרעה ופרשיו וחילו על פי החירות לפני בעל צפון"

אשמתו של הצבא המצרי חשובה פחות, מאשר העובדה שעד לנקודה זו לא נערך שום קרב בין בני ישראל למצרים. המכות הצליחו מפני שהן הפכו את חיי המצריים לבלתי נסבלים. החל ממכות שהטרידו את מנוחת המצריים, ועד מכות שגבו מהם מחיר דמים. ככלל, המכות פעלו כסנקציות שלחצו על המצרים, ובסופו של דבר הצליחו לשכנע את פרעה והמצרים לאפשר לבני ישראל לצאת לחופשה על מנת לעבוד את ה'.

המצרים אמנם נכנעו ללחץ, אך מלחמה לא נערכה. הקדוש ברוך הוא, כביכול, לא ניצח שום קרב. גם בפוליטיקה העולמית, יש הבדל עצום בין סנקציות כלכליות ופוליטיות היוצרים לחץ על מדינה מסוימת, לבין קרב. כניעה ללחץ היא החלטה שמדינה עושה כמדינה ריבונית, המחליטה שבמציאות הקיימת עדיפה מדיניות מסוימת. סנקציות מאפשרות להשפיע על מדינה, מבלי שתאבד את עצמאותה. בניגוד לכך, מדינה

הנחה זו עומדת בסתירה למה שראינו למעלה, שפרעה רק אמר למשה "לכו עבדו את ה' כדברכם".

מסביר הרב קאהן, שיש לאמר שהתורה באה לתאר מצב לא ברור ששרר בין יציאת מצרים לבין קריעת ים סוף. מצד אחד, פרעה מעולם לא שחרר את בני ישראל מעבודות, באופן רשמי. הוא רק התיר להם לצאת לחופשה, על מנת לעבוד את ה' במדבר. מאידך, פרעה היה מודע לכך שלא היה לא שום ערבון שישראל אכן יחזרו למצרים. למעשה, לאחר שנכנע לכל הדרישות של משה, ידע פרעה שהוא משחרר את ישראל מעבודתם לגמרי, גם אם לא עשה כך במישור הרשמי.

כך, מכריזה התורה בצורה חגיגית על ליל הסדר כליל שימורים, בו הסתיים מושב בני ישראל במצרים.

11. שמות י"ב, מ'-מ"ב:

"ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלושים שנה וארבע מאות שנה: ויהי מקץ שלושים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות ה' מארץ מצרים: ליל שמורים הוא ל-ה' להוציאם מארץ מצרים הוא הלילה הזה ל-ה' שמורים לכל בני ישראל לדורותם"

בנוסף, בפרשת "קדש לי כל בכור" כתוב במפורש שיום זה הוא מועד היציאה מבית עבדים.

12. שמות י"ג, ג':

"ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים מבית עבדים"

אם כן, כולם היו מודעים לעובדה שבני ישראל יצאו מעבודות לחירות הלכה למעשה. אך האם היה ראוי שעם ישראל, בנו בכורו של ה', יתחמק ממצרים ללא שחרור רשמי כגנבים בלילה?

מנקודת מבט זו, החזרה לכיוון מצרים יוצרת את התשתית למערכה האחרונה, ומהווה מרכיב יסודי במאבק בין ישראל למצרים. בני ישראל לא קיבלו את שחרורם מעבודות מצרים על ידי צו מלכותי של פרעה. לבו של פרעה דווקא חוזק על ידי הקדוש ברוך הוא, כדי שיעמוד איתן נגד כל הלחצים. השחרור לא היה אמור לבוא ב"נדבת לבו" של פרעה.

לאור הבנה זאת מסביר הרב קאהן, שהשחרור בא בעקבות הפרת ההסכם. פרעה ומצרים הפרו את הסכמתם בצורה בוגדנית, וגייסו את הצבא כדי לתקוף את ישראל. דבר זה לא נעשה לא על מנת להחזיר אותם לעבודות, אלא כדי להשמידם.

13. שמות ט"ו, ט':

"אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי"

בהתאם לכך, גם בשירה ששרו משה ובני ישראל לאחר קריעת ים סוף, יש הדגשה של נקודה זו.

21. שמות ט"ו, ג'-ד':

"ה' איש מלחמה ה' שמו: מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישי טבעו בים סוף"

רק בים סוף הייתה את מלחמת ה' נגד מצרים. רק בים סוף נוחלים המצרים תבוסה צבאית, בניסיונם להילחם נגד צבא ה'.

ה' ימלוך לעולם ועד

את השיעור פתחנו בציון המשמעות הרוחנית של קריעת ים סוף, משמעות שבאה לידי ביטוי בשימוש המטפורי של המונח "יד" בניגוד ל"אצבע". הצענו, שהיחס של אחד לחמש קשור לרמות שונות של גילוי א-לוהי. חיברנו בין שירת הים, שירה של שבח והודאה, ששרו בני ישראל אחרי קריעת ים סוף, לבין הרמה הייחודית של חוויה א-לוהית לה זכו בני ישראל באותה עת. בנוסף, הזכרנו את הרמה האמונית הגבוהה שהשיגו בני ישראל באותה עת, כפי שכתוב.

22. שמות י"ד לא:

"וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים וייראו העם את ה' ויאמינו בה' ובמשה עבדו"

כבר ציינו את הדגשת התורה על כך, ששירת הים הייתה תגובה גם לראייה אחרת.

23. שמות י"ד ל:

"וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים"

ונשאלת השאלה: האם רמת האמונה שהשיגו בני ישראל, קשורה גם לראיית גופות החיילים המצריים על שפת הים? האם יתכן שההתעלות הרוחנית של ישראל הושפעה מרגש החרדה העמוקה שהציף אותם, כאשר הצבא המצרי כיתר אותם על שפת הים? האם חרדה זו העצימה את חווית הישועה הא-לוהית? הייתכן שרמת האמונה קשורה גם למציאות המעורפלת, כאשר נשאר עבדים באופן רשמי ולחרות מוחלטת טרם זכו, עד ההתקפה של הצבא המצרי?

ומסביר הרב קהאן, שמסתבר שמרכיבים פוליטיים, צבאיים ורוחניים משתלבים יחדיו, ובאים לידי ביטוי בשירה שתוכנה אמונה עמוקה, שבח והודאה, החותמת בקבלת עול מלכות שמים לאומית.

24. שמות ט"ו, י"ח:

"ה' ימלוך לעולם ועד"

אחרי תבוסה צבאית מאבדת את עצמאותה וריבונותה, וחיבת לקבל את התכתיבים של המדינה הכובשת.

על ים סוף מתרחש מאורע השונה מהמציאות שהייתה בתקופת המכות. פרעה רודף אחרי בני ישראל שיצאו ממצרים בחטיבות של רכב ופרשים, כוח המבטא את העוצמה הצבאית של מצרים. הצבא של ארץ מצרים, אחת המעצמות בעולם העתיק, נערך למלחמה מול אנשים נשים וילדים. הם לוכדים את ישראל על שפת ים סוף, והעם נתקף בפחד.

15. שמות י"ד י':

"וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה'"

כאן, בפעם הראשונה בהקשר של עם ישראל והמצרים, מזכירה התורה מלחמה.

16. שמות י"ד יד:

"...ה' נלחם לכם ואתם תחישון"

בהמשך, מתנהל קרב ממשי. תיאור האירוע כמלחמה מודגש על ידי השימוש שעושה התורה במונחים צבאיים. ה' מוליך רוח קדים עזה השמה את הים לחרבה, בני ישראל נמלטים דרך הים כשהצבא המצרי דולק אחריהם.

17. שמות י"ד כג:

"וירדפו מצרים ויבואו אחריהם כל סוס פרעה ורכבו ופרשיו אל תוך הים"

לקראת הבוקר, באה ההתקפה הנגדית ויש פגיעה ישירה במרכבות המצריים. פחד תוקף את החיילים המצריים והצבא המצרי מתחיל במנוסה.

18. שמות י"ד כה:

"ויאמר מצרים אנוסה מפני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים"

תוך כדי נסיונו של הצבא המצרי לסגת, הוא נופל במלכודת של הים ששב לאיתנו. במנוסתם, החיילים המצריים רצים לקראת מי ים סוף, לתוך המארב. המים מכסים את הרכב, הפרשים וכל צבא מצרים: ואז משתרר שקט. לא נשאר דבר. הצבא המצרי הושמד, וכל שנותר הוא מראה הגופות בשפת הים.

אם כן, החשיבות של קריעת ים סוף היא גם משום שאז נערכה המלחמה, כביכול, בין הקדוש ברוך הוא לבין הצבא המצרי. ה' אומר למשה לשוב לכיוון מצרים על מנת שפרעה ירדוף אחריהם.

19. שמות י"ד ד:

"ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו מצרים כי אני ה' "

לאחר גיוס המרכבות והפרשים ללחום, ה' מוסיף.

20. שמות י"ד יז:

"ואכבדה בפרעה ובכל חילו ברכבו ובפרשיו"